

**POLITECHNIKA
RZESZOWSKA**
im. IGNACEGO ŁUKASIEWICZA

WYDZIAŁ
**BUDOWNICTWA,
INŻYNIERII ŚRODOWISKA
I ARCHITEKTURY**
POLITECHNIKI RZESZOWSKIEJ

KATEDRA
**ARCHITEKTURY
I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**
POLITECHNIKI RZESZOWSKIEJ

KIERUNEK ARCHITEKTURA

HISTORIA URBANISTYKI – program ćwiczeń

STOPIEŃ I, ROK I, SEM. 1

Prowadzący przedmiot, koordynator: prof. dr hab. inż. Marek Gosztyła, Prof. PRz

Prowadząca grupy ćwiczeniowe: mgr inż. arch. Magdalena Janda

Rzeszów 2025/2026

1. Harmonogram zajęć ćwiczeniowych

Lp.	Temat zajęć	Tydzień A	Tydzień B
1.	Zajęcia organizacyjne i wprowadzenie	09.10.2025	02.10.2025
2.	Urbanistyka starożytnej Mezopotamii i Egiptu	23.10.2025	16.10.2025
3.	Urbanistyka starożytnej Grecji	06.11.2025	30.10.2025
4.	Urbanistyka starożytnego Rzymu	20.11.2025	13.11.2025
5.	Urbanistyka średniowiecza w Europie	04.12.2025	27.11.2025
6.	Urbanistyka wczesnego średniowiecza w Polsce	18.12.2025	11.12.2025
7.	Urbanistyka dojrzałego średniowiecza w Polsce	15.01.2026	22.01.2026
8.	Oddanie szkicowników / Podsumowanie wiadomości	29.01.2026	

2. Cel kształcenia

Głównym celem zajęć jest poznanie najważniejszych pojęć z zakresu historii urbanistyki i nabycie umiejętności opisywania układów urbanistycznych posługując się odpowiednią terminologią. Studenci powinni umieć rozróżniać podstawowe rodzaje modeli miast, np. układy organiczne, zdefiniowane, ortogonalne i koncentryczne, oraz wyjaśnić czym się one charakteryzowały. Jednocześnie poznają czynniki kształtujące osiedla ludzkie, a także jakie kluczowe funkcje wcześniej pełniły. Znajomość historii budowy miast ułatwia zrozumienie złożonych mechanizmów rządzących organizmem miejskim w przeszłości i obecnie, oraz pozwala elastyczniej projektować urbanistykę współczesną. Kolejnym celem ćwiczeń jest omówienie najbardziej reprezentatywnych przykładów ośrodków miejskich z danej epoki, które czytelnie odzwierciedlają zachodzące przemiany w budowaniu oraz komponowaniu struktury urbanistycznej miast.

3. Zakres zajęć ćwiczeniowych

Zagadnienia poruszane na zajęciach Historii Urbanistyki dotyczą zasad budowy, kompozycji i lokalizacji osiedli ludzkich począwszy od układów osadniczych pochodzących ze starożytności, kończąc na miastach dojrzałego średniowiecza. Omawiane będą również czynniki, które w znacznym stopniu determinują kształt oraz sposób funkcjonowania danej jednostki osadniczej, a także ich rozwój przestrzenny. Zakres przedmiotu w semestrze 1 obejmuje urbanistykę starożytnych cywilizacji – Mezopotamii, Egiptu, Grecji i Rzymu oraz epokę średniowiecza w Europie i Polsce w podziałem na okres wczesny i dojrzały.

Wykonywane na ćwiczeniach szkice planów i układów osadniczych umożliwiają poznanie procesów zachodzących w urbanistyce na przestrzeni wieków, a także zmieniające się ich tendencje, zasady kompozycji, funkcje osiedli oraz role najistotniejszych obiektów i budowli w strukturze miast w danej epoce.

Problematyka zajęć:

- kształtowanie się jednostek osadniczych i wybór ich lokalizacji,
- rozwój form urbanistycznych w poszczególnych epokach,
- czynniki wpływające na kształt i sposób funkcjonowania osiedli ludzkich,

- wpływ przemian politycznych i ekonomicznych na urbanistykę w poszczególnych okresach historycznych,
- zmieniające się na przestrzeni dziejów funkcje miasta, co ma bezpośredni wpływ na tworzoną architekturę,
- korelacja urbanistyki z architekturą i sztuką danej epoki,
- analiza najważniejszych europejskich ośrodków miejskich i układów urbanistycznych, które w czytelny sposób odzwierciedlają idee swojej epoki oraz znacząco wpłynęły na dalszy proces kształtowania się miast w Europie i Polsce.

4. Efekty kształcenia

Efektom kształcenia zajęć z Historii Urbanistyki jest zrozumienie procesów tworzących miasta w kolejnych epokach oraz czynników, które na to wpływają - począwszy od starożytności do dojrzałego średniowiecza w Europie i Polsce. Następnie, studenci potrafią określić podstawowe układy urbanistyczne lub rodzaj modelu miasta po samym jego planie i przyporządkować go do odpowiedniego okresu historycznego. Rozumieją zależności pomiędzy przemianami polityczno-ekonomicznymi, które wpływają na rozwój przestrzenny oraz kształtowanie miasta. Znają czołowe przykłady konstrukcji urbanistycznych miast europejskich jak i mniejszych układów, np. aleje, place, rynki, warownie, zespoły pałacowe, kompleksy świątynne, osiedla mieszkaniowe i inne.

Jednym z ważniejszych efektów jest poszanowanie i zrozumienie potrzeby ochrony historycznych układów urbanistycznych oraz zespołów miejskich, które są niezbędne w dalszych etapach studiów, a także w przyszłej pracy zawodowej - szczególnie do projektów z zakresu konserwacji zabytków oraz planowania przestrzennego, np. opracowując programy rewitalizacji.

5. Szkicownik – praca semestralna

Szkicownik to zbiór odręcznie wykonanych schematów urbanistycznych, które przedstawiają wybrane plany miast (lub ich fragmenty) i układy kompozycyjne wskazane przez prowadzącego. Przy każdym przykładzie powinien znaleźć się krótki opis danego miasta wraz z jego nazwą, datą powstania, określeniem układu urbanistycznego, nazwiskiem założyciela i najważniejszymi, charakterystycznymi cechami dla tego przykładu.

Celem opracowania szkicownika jest nabycie umiejętności przedstawiania złożonych konstrukcji urbanistycznych i zależności pomiędzy poszczególnymi elementami w układzie miasta za pomocą syntetycznego schematu. Tworzenie uproszczonych szkiców bazując na szczegółowych mapach i planach miast jest ćwiczeniem, które pozwoli lepiej poznać omawiane przykłady oraz zrozumieć na czym polegał ich rozwój w kolejnych etapach powstawania.

Ułatwi to na kolejnych latach studiów studentom prezentowanie swoich koncepcji zarówno urbanistycznych jak i architektonicznych w formie schematów ideowych, ale także później w pracy zawodowej. Jednocześnie udoskonalają swój warsztat rysunkowy i ćwiczą różne techniki plastyczne, np. kredki, akwarela, flamastry, cienkopis, czy kolaż.

W ramach zajęć studentom udostępniane są w wersji elektronicznej materiały pomocnicze, które zostały zebrane przez prowadzącego spośród bogatej literatury oraz stron internetowych. Są to skany rycin przedstawiające plany miast wskazanych w zakresie do ćwiczeń. Na ich podstawie studenci mogą wykonać swoje rysunki.

Wytyczne do wykonania szkicownika:

- pracę należy oddać w formie „książki” z **chronologicznie** ułożonymi szkicami,
- dowolna technika rysunkowa (ołówki, kredki, flamastry, cienkopisy, akwarela i inne),
- format A4,
- przy każdym rysunku musi znaleźć się nazwa miasta / planu / układu urbanistycznego oraz krótki opis w formie notatki,
- zbiór prac należy połączyć w jedną, spójną całość – najlepiej włożyć w wsuwaną listwę (grzbiet zaciskowy), skoroszyt lub zbindować. Można również samodzielnie skleić kartki w formie cienkiej książki lub złożyć rysunki do teczki A4.
- **SZKICOWNIKI MOŻNA ODEBRAĆ PO DWÓCH LATACH OD ZALICZENIA PRZEDMIOTU BARDZO ZACHĘCAM DO ICH ODBIERANIA**

UWAGA!

- proszę nie kupować drogich, dużych szkicowników, których nie zapełnicie w całości,
- proszę nie oddawać szkicownika w dużych segregatorach w twardej oprawie,
- proszę nie używać foliowych koszulek w skoroszytach – sam skoroszyt może posłużyć do złączenia szkicownika, ale bez wkładania kartek do koszulek.

Przy ocenianiu szkicownika sprawdzana jest:

- kompletność rysunków,
- czytelność opisów i układów urbanistycznych,
- jakość wykonania rysunków,
- kompozycja,
- estetyka,
- pomysłowe opracowanie graficzne.

6. Warunki zaliczenia

Do zaliczenia zajęć ćwiczeniowych wymagana jest:

- obecność na ćwiczeniach – **możliwa jest jedna nieusprawiedliwiona nieobecność na ćwiczeniach** - kolejne nieusprawiedliwione nieobecności mogą skutkować obniżeniem oceny z ćwiczeń lub niezaliczeniem przedmiotu,
- zaliczenie dwóch kolokwiów w trakcie semestru,
- wykonanie szkicownika i oddanie w wyznaczonym terminie (przed rozpoczęciem sesji egzaminacyjnej).

Ocena z ćwiczeń Historii Urbanistyki to średnia arytmetyczna ocen z kolokwiów i oceny ze szkicownika. Do wystawienia oceny bierze się również pod uwagę aktywność na zajęciach (liczbę plusów).

Ocena końcowa z przedmiotu Historia Urbanistyki to średnia ważona oceny z ćwiczeń i oceny z egzaminu. Średnia ważona wyrażona jest wzorem poniżej. Na ostateczną ocenę końcową może wpłynąć regularna obecność na wykładach potwierdzona listami (pół oceny w górę), ale tylko w przypadku zaliczenia ćwiczeń i przystąpienia do egzaminu w pierwszym terminie. Do egzaminu dopuszczone będą osoby, które będą miały zaliczone oba kolokwia oraz oddany w terminie szkicownik, a ostatecznie najpóźniej przed rozpoczęciem sesji egzaminacyjnej (możliwe obniżenie oceny za oddanie pracy nie w terminie).

Wzór:

X – ocena końcowa

E – ocena z egzaminu

C – ocena z ćwiczeń

$$\mathbf{X = 0,6 * C + 0,4 * E}$$

7. Literatura

Literatura wykładowa

1. Baines John, Malek Jaromir, *Wielkie Kultury Świata - Egipt*, Wyd. Świat Książki, Warszawa 1996.
2. Czarnecki Władysław, *Planowanie miast i osiedli, T.I, Wiadomości Ogólne*, Warszawa 1945.
3. Kalinowski Wojciech, *Zarys historii budowy miast w Polsce do połowy XIX wieku*, Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1966.
4. Mumford Lewis, *The City in History*, New York 1962.
5. Ostrowski Waclaw, *Materiały do Historii Budowy Miast*, Warszawa 1955.
6. Roaf Michael, *Wielkie Kultury Świata – Mezopotamia*, Diogenes, Warszawa 1998.
7. Tołwiński Tadeusz, *Urbanistyka T.I: Budowa miasta w przeszłości*, Wyd. Min. Odbudowy, Warszawa 1947.
8. Wąsowicz Aleksandra, *Zagospodarowanie przestrzenne miast greckich*, Ossolineum, Wrocław 1982.
9. Wróbel Tadeusz, *Zarys historii budowy miast*, Ossolineum, Wrocław 1971.

Literatura wykorzystywana do ćwiczeń

1. Bobiński Stanisław, *Urbanistyka polskich miast przedlokacyjnych*, PWN, Warszawa 1975.
2. Gawlikowska Krystyna, *Sztuka Mezopotamii*, Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1975.
3. Gruszkowski Wiesław, *Zarys historii urbanistyki*, Wyd. Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1989.
4. Honour Hugh, Fleming John, *Historia sztuki świata*, Arkady, Warszawa 2006.
5. Kalinowski Wojciech, *Zarys historii budowy miast w Polsce do połowy XIX wieku*, Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1966.
6. Kostrzewska Małgorzata, *Miasto europejskie na przestrzeni dziejów*, Gdańsk 2013.
7. Kuśnierz-Krupa Dominika, *Historia urbanistyki. Przewodnik po przedmiocie*, Wyd. Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2013.
8. Książek Mieczysław, *Zarys budowy miast średniowiecznych w Polsce*, Wyd. Politechnika Krakowska, Kraków, 1996.
9. Książek Mieczysław, *Materiały pomocnicze do studiów w zakresie historii urbanistyki*, Kraków 1994.
10. Michałowski Kazimierz, *Nie tylko piramidy... Sztuka dawnego Egiptu*, Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1966.
11. Münch Henryk, *Początki średniowiecznego układu miejskiego w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, KAIU 1960, t. 5, nr 3, s. 357-375.
12. Ostrowski Waclaw, *Wprowadzenie do historii budowy miast. Ludzie i środowisko*, Wyd. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2001.
13. Ostrowski Waclaw, *Materiały do Historii Budowy Miast*, Warszawa 1955.
14. Parnicki-Pudełko Stefan, *Agora, geneza i rozwój rynku greckiego*, Wyd. Zakład im. Ossolińskich, Warszawa 1957.
15. Rofl Toman, *Historia architektury. Od starożytności po czasy współczesne*. Parragon Books, Bath 2009.
16. Sawczuk-Nowara Helena, *Historia budowy miast: materiały pomocnicze*, Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok 1991.

17. Sawczuk Helena, *Historia budowy miast*, Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok 1987.
18. Ślōdczyk Janusz, *Historia planowania i budowy miast*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, 2012.
19. Tołwiński Tadeusz, *Urbanistyka T.I Budowa miasta w przeszłości*, Wyd. Zakładu Urbanistyki Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1939.
20. Wróbel Tadeusz, *Zarys historii budowy miast*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1971.

Literatura uzupełniająca

1. Bielicki Marian, *Zapomniany świat Sumerów*, Warszawa 1996.
2. Bieliński Piotr, *Starożytny Bliski Wschód: od początków gospodarki rolniczej do wprowadzenia pisma*, Warszawa 1985.
3. Bieniecki Zdzisław, *Oś barokowa Warszawy*, [w:] Kwartalnik Architektury i Urbanistyki: teoria i historia, tom 5, nr 4 (1960), s. 469-522.
4. Egli Ernst, *Geschichte des Städtebaues. T. I - Die alte Welt, T. II - Das Mittelalter. Erlenbach-Zurich*, 1959, 1962.
5. Egli Ernst, *Geschichte des Städtebaues, T. II - Das Mittelalter*, Erlenbach-Zurich, 1962.
6. Heczko Ewa, *Uwagi o tak zwanych miejskich planach owalnicowych*, [w:] Teka Komisji Urbanistyki i Architektury 1969, 3, s. 27-43.
7. Jamroz Józef, *Układ przestrzenny Krakowa przed i po lokacji 1257 roku*, [w:] Kwartalnik Urbanistyki i Architektury 1967, XII.
8. Motak Maciej, *Historia rozwoju urbanistycznego Krakowa w zarysie*, Wyd. PK, Kraków 2012.
9. Moffett Marian, Fazio Michael, Wodehouse Lawrence, *A World History of Architecture*, Laurence King Publishing, London 2003.
10. Mumford Lewis, *The City in History*, Harcourt, Brace and World, New York 1961.
11. Mumford Lewis, *The Culture of Cities*, A Harvest/HBJ Book, Harcourt Brace Jovannovich, New York 1938.
12. Ostrowski Waclaw, *Uwagi o urbanistyce antycznej Grecji*, [w:] Kwartalnik Architektury i Urbanistyki: teoria i historia, tom 5, nr 3 (1960), s. 377-400.
13. Paszkowski Zbigniew, *Historia idei miasta. Od Antyku do renesansu*, Teka Zachodniopomorska 1/2015, Szczecin 2015.
14. Radwański Kazimierz, *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny miasta*, Kraków 1975.
15. *Rozwój przestrzenny Strzelina średniowiecznego*, red. Dagmara Adamska, Uniwersytet Wrocławski, 2017.
16. Sierżputowski Włodzimierz, *Układ przestrzenny Elbląga w świetle historii*, Ochrona Zabytków 1955, VIII, 2.
17. *Studia z historii budowy miast polskich*, praca zbiorowa, Arkady 1957.
18. Śliwa Joachim, *Sztuka i archeologia starożytnego Wschodu*, Warszawa-Kraków 1997. Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce. Odbudowa i konserwacja, red. Wiktor Zin, T. I. Miasta historyczne, Warszawa 1986.
19. Tołwiński Tadeusz, *Urbanistyka T. III Zieleń w urbanistyce*, Warszawa, 1963.
20. Trzebiński Wojciech, *Magnackie założenia urbanistyczne w Polsce XVIII w.*, [w:] Kwartalnik Architektury i Urbanistyki: teoria i historia, tom 5, nr 4 (1960), s. 523-538.
21. Wejhert Kazimierz, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa, 1984.
22. Wejhert Kazimierz, *Miasteczka polskie jako zagadnienie urbanistyczne*, Wyd. Ministerstwa Odbudowy Nr 8, Warszawa 1947.